

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Received: 08.09.2020

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 21.09.2020

ISSN: 1306-9136

Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi / International Crimes and History Journal

Sayı: 21, Yıl: 2020, Sayfa: 81-110

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm/
Chicago, 17th A):

Avcı, Özkan, ve Caner Çakı. "Milan Nedić İktidarında Sırp Toplumunda Düşman İnşası Propagandasına Yönelik Bir İnceleme". *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi / International Crimes* 21, (2020): 81-110.

MILAN NEDIĆ İKTİDARINDA SIRP TOPLUMUNDA DÜŞMAN İNŞASI PROPAGANDASINA YÖNELİK BİR İNCELEME

Özkan AVCI

Öğr. Gör.

Bartın Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Halkla İlişkiler ve Tanıtım

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1524-1379>

Caner ÇAKI

Arş. Gör.

İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Bilimleri Anabilim Dalı

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1523-4649>

Öz: Mihver Devletleri, 18 Nisan 1941 tarihinde Yugoslavya Krallığı'nı işgal ederek topraklarını kendi aralarında paylaşmıştır. Sırbistan'da ise Ulusal Kurtuluş Hükümeti adında Almanya'nın güdümünde bir devlet kurulmuş, Başbakanlığına da Sırp General Milan Nedić getirilmiştir. Nedić'in Başbakanlığa getirilmesinden sonra yapılan propaganda faaliyetleri ile Müttefik Devletleri ve Yahudiler, Sırbistan'ın ulusal düşmanları olarak inşa edilmeye başlanmıştır. Bu amaçla Nedić hükümeti döneminde Belgrad'ta 22 Ekim 1941-19 Ocak 1942 tarihleri arasında Büyük Masonluk Karşıtı Sergi (BMKS) düzenlenmiş ve bu sergide yer alan materyaller üzerinden hem Müttefik Devletlerine hem de Yahudilere yönelik nefret söylemine yönelinmiştir. Çalışmada Büyük Masonluk Karşıtı Sergi'de yer alan materyaller üzerinden Müttefik Devletleri'nin ve Yahudilerin ne şekilde Sırplar nezdinde düşman olarak

inşa edildiğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışma kapsamında belirlenen görseller, göstergebilimsel açıdan analiz edilerek, düşman inşasında kullanılan söylemlerin ortaya konulmasına çalışılmıştır. Çalışma sonucunda, BMKS yoluyla Müttefik Devletlerin Yahudilerin denetimi altında olduğu ve Siyonizm adına hareket ettiği mesajının verildiği öne sürülmekte ve bu şekilde Yahudilerin Sırpların düşmanı olduğu algısının yerleştirilmesine çalışıldığı iddiasında bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Propaganda, Göstergebilim, Sırbistan, Antisemitizm, Nefret Söylemi*

AN EXAMINATION OF ENEMY CONSTRUCTION PROPAGANDA IN SERBIAN SOCIETY IN MILAN NEDIĆ'S REIGN

Abstract: *Axis Powers occupied Kingdom of Yugoslavia on April 18, 1941 and partitioned its territory among themselves. A state called as Government of National Salvation which was led by Germany in Serbia was founded and Serbian General Milan Nedić was appointed as prime minister. After Nedić became prime minister, Allied States and Jews began to be constructed as Serbia's national enemies with propaganda activities. For this purpose, the Grand Anti-Masonic Exhibition was held in Belgrade between 22 October 1941 and 19 January 1942 during the Nedić government and hate speech was developed against both Allied States and Jews through materials in the exhibition. In the study, it was aimed to reveal how Allied States and Jews were constructed as enemies in the eyes of Serbs through materials in the Grand Anti-Masonic Exhibition. For this purpose, visuals determined within the scope of the study were analyzed in terms of semiotics and it was tried to reveal discourses used in enemy construction. As a result of the study, it is asserted that through the exhibition the message was given that the Allied States are under the control of the Jews and working for the Zionism. The study, in this context, claims that the perception of Jews are the enemies of the Serbs was tried to be constructed in the society.*

Keywords: *Propaganda, Semiotics, Serbia, Antisemitism, Hate Speech*

Giriş

İkinci Dünya Savaşı başladığında Yugoslavya tarafsızlığını ilan ederek savaşın dışında kalmayı tercih etmiştir. Buna karşılık Almanya'nın baskıları sonucunda Yugoslavya, 25 Mart 1941 tarihinde Almanya, İtalya ve Japonya'nın oluşturduğu Üçlü Pakt'a katıldığını ilan etmiştir. Yugoslavya'nın pakta katılmasından iki gün sonra ülkede askeri bir darbe gerçekleşmiş ve devlet yönetiminde değişim yaşanmıştır. Bu aşamada Mihver Devletleri, darbeden sonra Yugoslavya'nın İngiltere'nin denetimine girmesini engellemek amacıyla 6 Nisan 1941 tarihinde Yugoslavya'yı işgale başlamıştır. Yugoslavya'nın işgal edilmesinden sonra ülke toprakları, Almanya, İtalya, Macaristan ve Bulgaristan devletleri arasında paylaşılmış, bunun yanında Ulusal Kurtuluş Hükümeti (UKH) adında Sırbistan'da Almanya'nın kontrolünde bir yönetim meydana getirilmiştir. Almanya'nın güdümü altında bulunan UKH'de Müttefik Devletleri'ne karşı destek bulmak ve Yahudilerin tasfiye edilmesinde sıkıntı yaşamamak için Müttefik Devletleri ve Yahudiler, Sırp'ların düşmanları olarak kamuoyuna sunulmuştur. Bu amaçla 22 Ekim 1941 tarihinde Belgrad'ta açılan Büyük Masonluk Karşıtı Sergi (BMKS) üzerinden de Yahudiler ve Müttefik Devletleri Sırp'ların ulusal düşmanları olarak lanse edilmiştir. Sergide kullanılan materyaller yoluyla Sırp kültüründe yeni düşman algılarının inşa edilmesi amaçlanmıştır. BKMS üzerinden Nazi Almanya'sında hakim olan *Nasyonal Sosyalizm** ideolojisinin antisemitist söylemlerin doğrudan Sırbistan'da da etkili olunmasına çalışılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Sırbistan'ı inceleyen alanda akademik çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalarda; Browning, Wehrmacht politikası ve Sırbistan'daki Yahudileri;¹ Shelach, İkinci Dünya Savaşı'nda Sırbistan'da kurulan ve Yahudilerin de bulunduğu Sajmište Kampı'nı;² Ristović, İkinci Dünya Savaşı sırasında Sırbistan'daki Yahudileri;³ Ramet, İkinci Dünya Savaşı'nda Sırbistan

* Nasyonal Sosyalizm (Nazizm), 1933-1945 yılları arasında Almanya'da iktidarda bulunan Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSDAP) tarafından benimsenen antisemitist, antikomünist, antikapitalist ve Alman milliyetçiliğini ön planda tutan siyasi bir ideolojidir.

1 R. Christopher Browning, "Wehrmacht Reprisal Policy and the Mass Murder of Jews in Serbia," *Militärgeschichtliche Zeitschrift*, no. 1 (1983): 31-47.

2 Menachem Shelach, "Sajmište-an Extermination Camp in Serbia," *Holocaust and Genocide Studies* 2, no. 2 (1987): 243-260.

3 Milan Ristović, *Jews in Serbia During World War Two: Between 'The Final Solution to the Jewish Question' and 'The Righteous Among Nations'* (Serbia. Righteous Among Nations, 2010), 260-285.

ve Sırları;⁴ Byford, Nazi işgali altındaki Sırbistan’da işbirlikçi yönetim ve Yahudilere muameleyi;⁵ Antic, Nazi işgali altındaki Sırbistan’da komünistleri;⁶ Aleksić, İkinci Dünya Savaşı sırasındaki Yahudi mallarını;⁷ Albahari, 1888 yılından İkinci Dünya Savaşı’na kadar Sırbistan’daki Yahudi süreli yayınlarını;⁸ Prusin, Nazi Almanya’sı işgali altındaki Sırbistan’ı⁹ ele almıştır.

Sırbistan özelinde Yahudileri inceleyen alanda akademik çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalarda; Byford, Slobodan Milošević’den sonra Sırbistan’da antisemitik önyargının yayılmasını;¹⁰ MacDonald, Sırp milliyetçiliğinde Yahudilik ve Holokost’u;¹¹ Byford, Sırbistan ve Holokost’u;¹² Kovačević-Ristanović, Holokost sonrasında Sırbistan’da Yahudi kadınlarını;¹³ Čvorović ve Nikolić, Sırp Yahudilerini;¹⁴ Lynn ve Cvorovic, Sırbistan’da Aşkenazi ve Sefarad Yahudilerinin istihbaratını;¹⁵ Lakic ve Dajc, Holokost ve Sırbistan’daki Yahudi mallarına el konulmasını;¹⁶ Ristović, 19. ve 20. Yüzyıllarda Sırbistan’daki Yahudileri¹⁷ incelemiştir.

- 4 P. Sabrina Ramet, *Serbia and the Serbs in World War Two* (Germany: Springer, 2011).
- 5 Jovan Byford, “The Collaborationist Administration and the Treatment of the Jews in Nazi-Occupied Serbia,” in *Serbia and the Serbs in World War Two*, ed. Sabrina P. Ramet and Ola Lishaug (London: Palgrave Macmillan, 2011), 109-127.
- 6 Ana Antic, “Therapeutic Fascism: re-educating Communists in Nazi-occupied Serbia, 1942–44,” *History of psychiatry* 25, no. 1 (2014): 35-56.
- 7 Dragan Aleksić, “The Sale of Confiscated Jewish Immovable Property in Serbia During World War II for Financing War Damages to Germans,” *LIMESplus*, no. 2 (2015): 21-38.
- 8 Biljana Albahari, “A Review of Jewish Periodicals in Serbia from 1888 to World War II,” *Čitalište* 15, no. 28 (2016): 85-108.
- 9 Alexander Prusin, *Serbia Under the Swastika: A World War II Occupation* (The United States: University of Illinois Press, 2017).
- 10 Jovan Byford, “Christian Right-Wing Organisations and the Spreading of Anti-Semitic Prejudice in post-Milošević Serbia: The Case of the Dignity Patriotic Movement,” *East European Jewish Affairs* 32, no. 2 (2002): 43-60.
- 11 B. David MacDonald, “Globalizing the Holocaust: A Jewish “Useable Past” in Serbian Nationalism,” *PORTAL Journal of Multidisciplinary International Studies* 2, no. 2 (2005): 1-31.
- 12 Jovan Byford, “When I say “The Holocaust,” I mean “Jasenovac” Remembrance of the Holocaust in Contemporary Serbia,” *East European Jewish Affairs* 37, no. 1 (2007): 51-74.
- 13 Ružica Kovačević-Ristanović, “Lela Mevorah: A Professional Jewish Woman’s Contribution to the Practice of Medicine in Serbia in the Aftermath of the Holocaust,” *Serbian Studies: Journal of the North American Society for Serbian Studies* 25, no. 2 (2011): 199-211.
- 14 Jelena Čvorović ve Kosta Nikolić, “Differential Reproductive Success among the Serbian Jews,” *Mankind Quarterly* 55, no. 4 (2015): 297-324.
- 15 Richard Lynn ve Jelena Čvorović, “The Intelligence of Ashkenazi and Sephardi Jews in Serbia,” *Mankind Quarterly* 55, no. 4 (2015): 352-359.
- 16 Branko Lakic ve Haris Dajc, “The Holocaust and Restitution in Serbia: Confiscation of Jewish Property in Serbia,” *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review* 41, no. 3 (2018): 607-616.
- 17 Milan Ristović, “Jews in Serbia in the Nineteenth and Twentieth Centuries,” *Journal of Modern European History* 16, no. 1 (2018): 16-22.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Sırbistan'da gerçekleştirilen BMKS, savaştan sonra Nazi Almanya'sı ve işbirlikçileri tarafından gerçekleştirilen önemli uluslararası suçlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Nazi Almanya'sının kayıtsız şartsız teslim olması ve Avrupa kıtasında savaşın sonlanmasından sonra - *Japonya savaşı sürdürme kararı aldığı için savaş resmi olarak 2 Eylül 1945 tarihinde sonlanmaktadır* - hayatta kalan üst düzey Nazi Almanya'sı yetkilileri Nürnberg Mahkemeleri'nde* yargılanmışlardır. Mahkemede yargılanan isimler arasında Der Stürmer'in* kurucusu Julius Streicher de bulunmaktadır. Streicher, Der Stürmer'deki yayınlarda doğrudan Yahudilere yönelik nefret söylemi içeren ifadelere yer vermiştir. Gazetede yer alan antisemitist söylemlerde, Yahudiler korkutucu şekillerde sunulmuş, Almanya için tehdit oldukları ileri sürülmüş ve Alman halkı Yahudilere karşı mücadeleye çağırılmıştır. Der Stürmer'in antisemitist yayınları, Nazi Almanya'sındaki antisemitist söylemlerin simgelerinden birisi haline gelmiştir. Savaştan sonra Streicher, yargılanmış ve 1946 yılında insanlığa karşı suçlardan (crimes against humanity) asılarak idam edilmiştir. Streicher'in, Nazi Almanya'sının önde gelen bir takım lideri ile birlikte asılması, medyada yer verilen antisemitist propaganda söylemlerinin önemli bir insanlık suçu olduğuna yönelik algıyı meydana getirmektedir. Bu aşamada Nazi Almanya'sında Yahudilere yönelik işlenen insanlık dışı suçlarda, medyanın nefret söylemi inşasının sert bir şekilde cezalandırıldığı düşüncesi ön plana çıkabilmektedir. Benzer şekilde Sırbistan'da gerçekleştirilen BMKS'nin de önemli bir insanlık suçu olarak değerlendirilmesi söz konusu olabilmektedir. Belirli bir gruba yönelik nefret söylemine yer verilmesinin, bu grubun bulunduğu

* Asıl adı Nürnberg Uluslararası Askerî Ceza Mahkemesi (Nürnberger Prozess gegen die Hauptkriegsverbrecher) olan Nürnberg Mahkemeleri, Nürnberg duruşmaları (Almanca: Nürnberger Prozesse), İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Müttefik Devletleri tarafından uluslararası hukuk ve savaş hukuku uyarınca düzenlenen bir dizi askeri yargılamayı ifade etmektedir. Davalar, Yahudilere karşı insanlık suçlarını ve diğer savaş suçlarını planlayan, gerçekleştiren veya başka şekillerde işleyen Nazi Almanyası'nın siyasi, askeri, adli ve ekonomik liderliğinin önde gelen üyelerinin yargılanması sürecidir. Almanya'nın Nürnberg kentinde gerçekleştirilen davalar, kararları klasik ve çağdaş uluslararası hukuk arasında bir dönüm noktası oluşturmaktadır. 20 Kasım 1945 ile 1 Ekim 1946 tarihleri arasında gerçekleşen süreçte, Nazi Almanyası'nın önde gelen 24 siyasi ve askeri lideri yargılanmaktadır. Nürnberg Mahkemeleri'nin sonucunda Nazi Almanyası'ndaki liderlere idam ve çeşitli hapis cezaları verilmektedir. İdam cezası alanlar arasında Alman ordusunun Genelkurmay Başkanı Wilhelm Keitel, Luftwaffe (Nazi Almanya'sında Hava Kuvvetleri Komutanı) lideri Hermann Göring, Nazi Almanya'sı Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop gibi isimler bulunmaktadır.

* Der Stürmer, Nazi Almanya'sında Yahudi karşıtı söylemleri ön planda tutan haftalık yayınlanan bir gazetedir. Önde gelen Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSDAP) üyelerinden biri olan Julius Streicher tarafından kurulmuştur. 1923-1945 yılları arasında yayınlanan Der Stürmer, özellikle şiddetli anti-semitik konuları nedeniyle Nazi propagandasının önemli bir unsuru haline gelmiştir. NSDAP'nin resmî gazetesi olan *Völkischer Beobachter*'in aksine Der Stürmer sık sık Yahudilerin anti-semitik karikatürlerine yer vermiştir. Gazetenin, "*Die Juden sind unser Unglück* (Yahudiler bizim şanssızlığımız)" şeklinde sloganı bulunmaktadır.

toplumdan dışlanmasına, izole edilmesine, hakaret, şiddet eylemine ve hatta *pogrom* 'a* maruz kalmasına yol açabildiği ileri sürülebilmektedir. Sergi kapsamında Yahudilere karşı yöneltilen suçlayıcı ve nefret söylemi içeren iddiaların kitlelerin Yahudilere yönelik algılarında ne gibi bir etki oluşturduğunu günümüzde ortaya çıkarmak oldukça güçtür. Buna karşılık İkinci Dünya Savaşı'nda önemli bir insanlık suçu olarak ifade edilebilen BKMS'de Yahudi karşıtı hangi söylemlere yer verildiğinin ortaya konulması mümkündür.

Çalışma kapsamında yapılan literatür taraması sonucunda Nedić hükümeti döneminde gerçekleştirilen Büyük Masonluk Karşıtı Sergi'nin Sırp kültüründe inşa ettiği düşman algılarını inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışma kapsamında Büyük Masonluk Karşıtı Sergisinde kullanılan materyaller üzerinden Sırp kültüründe Müttefik Devletleri ve Yahudilerin hangi söylemler üzerinden düşman olarak inşa edildiğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu yolla Nedić hükümeti döneminde Sırbistan'da hakim olan söylemlere ışık tutulmasına ve Yahudilerin ve Müttefik Devletleri'nin Sırlara ne şekilde sunulduğunun açıklanmasına çalışılmıştır. Çalışma kapsamında Birleşik Devletler Holokost Anıt Müzesi'nden (United States Holocaust Memorial Museum) Büyük Masonluk Karşıtı Sergisine ait propaganda amaçlı olarak hazırlanan toplam 24 postere ulaşılmıştır. Ulaşılan 24 posterin birbirine benzer olmasından dolayı çalışmada 6 farklı konu ve içeriği yansıtan 6 propaganda posterini çalışmanın örneklemini olarak belirlenmiş ve belirlenen posterler göstergebilimsel analiz ışığında incelenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular üzerinden aşağıdaki sorulara yanıt aranması amaçlanmaktadır.

- Sergide Yahudiler ve Müttefik Devletleri ne şekilde temsil edilmektedir?
- Sergide Sırp kültüründe hangi unsurlar düşman olarak inşa edilmektedir?
- Sergide hangi nefret söylemlerine yer verilmektedir?

* Pogrom, özellikle Yahudileri hedef alan bir etnik veya dini grubun katledilmesini veya sınır dışı edilmesini hedefleyen şiddetli bir isyandır. Başlangıçta İngilizceye 19. ve 20. yüzyıllarda Rus İmparatorluğu'ndaki Yahudilere yönelik yapılan saldırıları tanımlamak için girmektedir. Yahudilere başka zamanlarda ve yerlerde yapılan benzer saldırılar da geçmişe dönük olarak pogrom ismiyle anılmaya başlanmaktadır. Bu kelime artık bazen Yahudi olmayan etnik veya dini gruplara karşı kamu tarafından onaylanmış saldırıları tanımlamak için de kullanılabilir.

- Sergide Siyonizm, Yahudiler ve Müttefik Devletleri bir arada nasıl sunulmaktadır?

Çalışmada elde edilen bulgular; İkinci Dünya Savaşı'nda Sırbistan'da hakim olan söylemleri ortaya çıkarması, Sırp kültüründe hangi söylemler üzerinden düşman inşasının yapıldığını açıklaması ve sergiler üzerinden bir toplumda nefret söyleminin ne şekilde oluşturulabileceğine ışık tutması gibi nedenlerden dolayı önem taşımaktadır.

Milan Nedić İktidarına Kadar Sırbistan'daki Yahudiler

Yahudiler, Sırbistan topraklarına Roma İmparatorluğu döneminde gelmiştir. Buna karşılık sınırlı sayıda belgenin olması nedeniyle Yahudilerin Sırbistan'a yerleşim süreci ve 10. yüzyıla kadar Sırbistan'da yaşadıkları konusunda kapsamlı bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Sırbistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarına dahil olduğu dönemde bölgede yaşayan Yahudilerin nüfusunda ciddi bir artış meydana gelmiştir. 15. yüzyılda İspanya'dan ve Portekiz'den Osmanlı İmparatorluğu'na sığınan Yahudilerin bir kısmının Sırbistan'a yerleştirilmesi, bu artışın altında yatan temel nedeni oluşturmaktadır. Dönemin Osmanlı padişahı II. Beyazıt, Yahudileri kabul etmektedir.¹⁸ 15. ve 16. yüzyılda Sırbistan'da Yahudilerin nüfusunun artışı, Türk kültürel yaşantısının etkisiyle de birleşince Sırbistan çok kültürlü bir ülke haline gelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bünyesinde bulundurduğu tüm halklara adaletle yaklaşması, huzur ve güven ortamını sağlaması Yahudilerin Sırbistan'da kalıcı olarak yerleşmesine yol açmaktadır. Diğer yandan Hıristiyanlara olduğu gibi Yahudilere de din özgürlüğünün tanınması, Yahudilerin gerek dinsel gerekse kültürel özelliklerini Sırbistan'da korumalarını sağlamakta ve zaman içerisinde ülkede pek çok Yahudi cemaatinin meydana gelmesine neden olmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda milliyetçi akımların güçlenmesiyle birlikte Sırbistan'da milliyetçi temelli isyan baş göstermekte, bu isyana Yahudiler de destek vermektedir. Sırbistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan özerklik ve ilerleyen süreçte bağımsızlık elde ettiği dönemlerde, Sırp yönetimleri Yahudilere yönelik farklı tutumlar sergilemektedir. Bu aşamada Sırp hükümeti kimi zaman Yahudilere

18 Rhoads Murphey, "Jewish Contributions to Ottoman Medicine (1450-1800)," in *Jews, Turks, Ottomans: A Shared History Fifteenth Through the Twentieth Century*, ed. Avigdor Levy (The United States of America: Syracuse University Press, 2002), 61.

belirli kısıtlamalar getirmekte, kimi zaman da getirilen bu kısıtlamaları kaldırmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nda sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte Sırbistan'ı da içine alan Yugoslavya Krallığı (1918-1941) kurulmaktadır. Yugoslavya Krallığı'nın kurulmasından sonra Sırbistan'da yaşayan Yahudiler ile Yugoslavya'yı oluşturan diğer bölgelerdeki Yahudi nüfusu tek bir ülke çatısı altında toplanmaktadır. Diğer yandan Almanya, Avusturya ve Çekoslovakya'dan binlerce Yahudi, Yugoslavya'ya gelmektedir.¹⁹ Bu süreçte Yahudiler krallık içerisinde önemli bir nüfusu meydana getirmektedir.

Sırbistan'daki antisemitist söylemler, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmaktadır. Yugoslavya Krallığı döneminde ise antisemitist politikalara yer verilmemekte, ülkeyi oluşturan diğer etnik unsurlara tanınan eşitlikçi tutum Yahudilere karşı da uygulanmaya çalışılmaktadır. Bu süreç Mihver Devletleri'nin Yugoslavya'yı işgaline kadar sürmektedir. Milan Nedić'in Başbakanlığı döneminde (1941-1944),²⁰ Yahudiler Sırp kültürü içerisinde düşman olarak nitelendirilmeye başlanmaktadır.

Milan Nedić İktidarında Yahudiler ve Sırp Kültüründe Düşman İnşası

27 Mart 1941 tarihinde Yugoslavya Krallığı'nda yaşanan askeri darbenin etkisiyle, Mihver Devletleri, 18 Nisan 1941 tarihinde Yugoslavya'yı işgal etmektedir. İşgal edilen toprakların bir kısmında *Bağımsız Hırvatistan Devleti* (Nezavisna Država Hrvatska) kurulmakta, bir kısmı da Müttefik Devletleri arasında paylaşılmaktadır. Bunun yanında stratejik açıdan önem atfedilen Sırbistan topraklarında *Sırbistan'daki Askeri Komuta Bölgesi* (Gebiet des Militärbefehlshabers in Serbien) adıyla askeri bir yönetim oluşturulmaktadır. Aynı zamanda Yugoslavya Krallığı'nda önemli görevlerde bulunan Sırp General Milan Nedić²¹ Başbakanlığında, Ulusal Kurtuluş Hükümeti (Влада народног спаса) adında ikinci bir yönetim daha meydana getirilmektedir. Nitekim

19 Milan Ristović, "Yugoslav Jews Fleeng the Holocaust, 1941–1945," in *Remembering for the Future*, ed. John K. Roth, Elisabeth Maxwell, Margot Levy, Wendy Whitworth (London: Palgrave Macmillan, 2001), 512.

20 Milan Ristović, "Rural 'anti-utopia' in the Ideology of Serbian Collaborationists in the Second World War," *European Review of History-Revue européenne d'histoire* 15, no. 2 (2008): 180.

21 P. Sabrina Ramet ve Sladjana Lazić, "The collaborationist regime of Milan Nedić," in *Serbia and the Serbs in World War Two*, ed. Sabrina P. Ramet, Ola Lishaug (London: Palgrave Macmillan, 2011), 18.

Almanya, Sırbistan'da önemli kaynaklar üzerinde kontrolü sürdürmek için askeri bir hükümete ihtiyaç duymaktadır. Tuna Nehri su yolu, Avrupa'yı Bulgaristan ve Yunanistan ile bağlayan demiryolu hattı ve Sırbistan'ın ürettiği demir dışı metaller Almanya için önem taşımaktadır. Diğer yandan Almanya, bölgede büyük miktarda Alman insan gücünü meşgul etmemek için yerel bir hükümet kurma gereksinimi de duymaktadır. Nedić'in yardımıyla Almanya Sırbistan'daki işgal sistemini güçlendirmek ve birliklerinin bu bölgedeki katılımını azaltmayı istemektedir.²² Bununla birlikte, Nedić hükümeti gerçek bir güce sahip olmayan, Almanya'nın aracı rolünü üstelenen yerel bir hükümet görevi görmektedir. Bağımsız Hırvatistan Devleti'nin aksine, işgal altındaki Sırbistan'daki Nedić hükümetine hiçbir zaman uluslararası hukukta statü verilmemektedir.

Nedić hükümeti doğrudan Almanya ile iş birliğine girmekte ve Yahudi karşıtı uygulamalara yönelmektedir. Bu dönemde Sırbistan'da Almanya'nın denetiminde olan diğer bölgelerde olduğu gibi toplama kampları meydana getirilmektedir. 30 Nisan 1941 tarihinde *Irksal Kökenlere İlişkin Yasal Karar** (Законска одредба о расној припадности) adıyla çıkarılan emirle Yahudiler, Sırp toplumundan izole edilmektedir. Zaman içerisinde ülkedeki Yahudiler denetim altına alınmakta ve *Yahudilerden arındırılan Sırbistan* (Serbien ist judenfrei) söylemi ön plana çıkarılmaktadır. Yahudilerin önemli bir bölümü Nedić hükümeti döneminde toplama kapsamlarına sürülmekte ve hayatını kaybetmektedir. İşgal altındaki Sırbistan'da Yahudiler, kayıt altına alınmakta ve hareket özgürlükleri kısıtlanmaktadır. Yahudilerin, Yahudi olduklarını göstermeleri için sarı kolluklar taşımaları emredilmekte, böylece diğer Sırp vatandaşlarından ayrılmaları kolay bir hale getirilmeye çalışılmaktadır. Diğer yandan Yahudiler, sokağa çıkma yasağına tabi olabilmekte, toplu taşıma araçlarını kullanmalarına sınırlamalar getirilmektedir. Yahudilerin, avukat, doktor, diş hekimi, veteriner hekim ve eczacı gibi meslekleri yapmaları ve sinemalara, tiyatrolara ve eğlence mekanlarına gitmeleri yasaklanmaktadır. Bu aşamada Sırbistan'da Yahudilerin mülkiyet hakkı gasp edilmekte²³

22 Marija Obradović ve Nada Novaković, "Milan Nedić's Quisling Regime and Forced Labor in Serbia from 1941 to 1944," *E-Journal of International and Comparative Labour Studies* 8, no. 3 (2019): 91.

* Benzer şekilde 30 Mayıs 1941 tarihiyle Alman askeri yönetimi tarafından da *Yahudilere ve Çingenelere İlişkin Yönetmelik* (Verordnung Betreffend Die Juden Und Zigeuner) uygulanmaktadır.

23 Sanja Petrović Todosijević, "Holocaust With (out) Bullets: The Public and Property of the Jewish People from Šabac and the Kladovo Transport 1941–1944," *AM Časopis za studije umetnosti i medija*, no. 13 (2017): 5.

mallarına el konulmakta, kamudan ve ekonomik yaşamdan uzaklaştırılmaktadır.

Sırbistan'da Yahudilere girilen bu ayrımcı politikaların temelinde, Sırp kültüründe Yahudilerin düşman olarak inşa edilmesi yatmaktadır. Nedić hükümetinin Sırbistan'a hakim olduğu 3 yılı aşkın zaman zarfında Yahudiler, Sırp toplumunun ulusal düşmanları olarak ilan edilmekte ve Yahudilerin Sırbistan'dan çıkarılmasını kolaylaştırmak için Yahudilere yönelik nefret söylemi kullanılmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi işgali altındaki Avrupa genelinde Almanya, Masonik karşıtı eylemlerde bulunmaktadır.²⁴ Bu aşamada Sırbistan'da sürecin en bilinen örneklerinden biri Büyük Masonluk Karşıtı Sergi olmaktadır.

22 Ekim 1941-19 Ocak 1942 tarihleri arasında Belgrad'ta düzenlenen Büyük Masonluk Karşıtı Sergi (Антимасонска изложба), Nedić hükümeti döneminde gerçekleşen antisemitizmin en somut örneklerinden birisi haline gelmektedir. Sergi Almanya tarafından finanse edilmekte ve işbirlikçi lider Nedić'in desteğiyle *Yugoslav Ulusal Hareketi* (Jugoslavenski narodni pokret) üyeleri tarafından düzenlenmektedir. Sergi bünyesinde, tahmini olarak 200.000 broşür, dokuz farklı türden 108.000 kopya, 100.000 el ilanı, yirmi farklı afişin 60.000 kopyası ve 176 farklı propaganda filmi yer almaktadır. Anti-Masonik ismi taşımakla birlikte serginin temel amacı antisemitik fikirleri güçlendirmek ve Sırbistan'da Yahudilere yönelik nefret oluşturmaktır. Sergide yer alan materyallerde Yahudiler gerek Sırbistan gerekse insanlık için büyük bir tehdit olarak kitlelere sunulmaktadır. Yahudilerin dünya hakimiyeti gibi bir idealinin olduğu, Komünizm ideolojisini de bu ideallerine ulaşmak amacıyla aracı olarak kullandıkları iddia edilmektedir. Sergi kapsamında sözde Yahudilerin tüm kötülüklerin kaynağı olduğu belirtilmektedir. Yahudi-Komünist-Masonik komplonun olduğunu iddia eden sergi,²⁵ Yahudilerin hem Sırbistan'ı hem de dünya devletlerini tehdit ettiğini aktarmaktadır. Serginin toplamda 80.000 kişi tarafından ziyaret edildiği tahmin edilmektedir.

Sergi, Yahudilere yönelik nefret söylemine yönelerek, Yahudilerin Sırpların ulusal düşmanı olarak nitelendirilmesine neden olmaktadır. Aynı zamanda sergide Müttefik Devletleri, ABD, İngiltere ve Sovyetler

24 Ralf Melzer, "In the Eye of a Hurricane: German Freemasonry in the Weimar Republic and the Third Reich," *Totalitarian Movements and Political Religions* 4, no. 2 (2003): 113.

25 Jovan Byford, "The Collaborationist Administration and the Treatment of the Jews in Nazi-Occupied Serbia," in *Serbia and the Serbs in World War Two*, ed. Sabrina P. Ramet and Ola Linstead (London: Palgrave Macmillan, 2011), 117.

Birliği de sert şekilde eleştirilmekte ve Yahudiler ile iş birliği yapmakla suçlanmaktadır. Bu açıdan sergide Yahudiler ile birlikte Müttefik Devletleri'nin de Sırp kültüründe düşman olarak inşa edilmesine çalışılmaktadır. Yahudilerin ve Müttefik Devletleri'nin Sırp kültüründe düşman olarak ortaya çıkarılmasının Mihver Devletleri için pek çok avantajı bulunmaktadır. Bunlardan ilki Sırp'ların; Mihver Devletleri ile iş birliği yapmasını, Yahudilerin Sırp toplumundan izole edilmesine destek olmasını, gerektiğinde gizlenen Yahudileri ihbar etmesini sağlamaya çalışmaktır. İkinci olarak sergi üzerinden Mihver Devletleri'nin Müttefik Devletleri'ne karşı mücadelesini meşru kılmaktır. Üçüncü olarak da Sovyetler Birliği ve Komünizm ideolojisine yönelik nefret oluşturularak Sırp'ların, Mihver Devleti'ne karşı savaşan partizan birliklerine destek olmalarını önlemektir. Almanya, Sırp'ların kendisine karşı direnişe geçmesini önlemeye çalışmaktadır.²⁶ Bu süreçte Yahudiler ile birlikte Komünizm ideolojisinin de düşman olarak ön plana çıkarılmasıyla, direnişin azaltılması söz konusu olabilmektedir. Sırp kültüründe, Yahudilerin ve Müttefik Devletleri'nin düşman olarak inşası Sırbistan'da Alman işgalinin son bulması ve beraberinde Nedić hükümetinin yıkılmasına kadar sürmektedir.

Büyük Masonluk Karşıtı Sergi'ye Ait Posterlerin Göstergebilimsel Analizi

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan göstergebilim yöntemi kullanılarak, Büyük Masonluk Karşıtı Sergisine ait posterler analiz edilmiştir. Posterler ABD'li dilbilimci Charles William Morris'in göstergebilim kavramları ışığında incelenmiştir. Morris'in göstergebilim analizinde sözdizimsel, anlambilimsel ve edimbilimsel olarak üç boyut ön plana çıkmaktadır. Sözdizimsel boyut, göstergelerin belirli mesajları ortaya çıkarabilmek için ne şekilde dizimlendiğini ele almaktadır. Diğer bir deyişle söylemi oluşturan öğeler arasındaki ilişkiyi incelemektedir.²⁷ Anlambilimsel boyut, göstergeler üzerinden verilmek istenen mesajı, edimbilimsel boyut ise verilen mesaj yoluyla düşünce, tutum ve davranışlarda yaşanan değişimi ifade etmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde “Terazi”, “Denge”, “Komintern”, “Kukla”, “Yıldız” ve “Avrupa” başlıklı propaganda posterleri, göstergebilimsel

26 Menachem Shelach, “Sajmište—an Extermination Camp in Serbia,” *Holocaust and Genocide Studies* 2, no. 2 (1987): 243.

27 Mehmet Rifat, *Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü: Kavramlar, Yöntemler, Kuramcılar, Okullar* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013), 210.

analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışma kapsamında belirlenen her bir poster ilk olarak sözdizimsel olarak analiz edilmiş ve görsel/yazılı kodların posterde ne şekilde bir araya getirildiği ele alınmıştır. Ardından anlambilimsel boyutta göstergelerin hangi anlamlar ifade ettiği açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak edimbilimsel boyutta posterlerde yer alan mesajlar üzerinden hangi çıkarımlara ulaşıldığı ortaya konulmuştur.

“Terazi” Propaganda Posterleri

“Terazi” Posterleri sözdizimsel boyutta analiz edildiğinde, posterde elinde küçük bir terazi olan, siyah bir elbise ve takke giyen, uzun, beyaz sakallı bir adamın olduğu görülmektedir. Adamın elinde bulunan terazinin bir köşesinde üzerinde ABD doları ve İngiliz sterlininin simgeleri olan paralar, diğer köşesinde ise sol göğsünde kırmızı bir yıldız olan ve Sovyetler Birliği lideri Joseph Stalin’e benzeten bir erkek görseline yer verilmektedir. Posterde adamın teraziye baktığı ve terazinin dengede durduğu görülmektedir. Diğer yandan posterde *Kim en ağır olacak? Hiç kimse! Çünkü Yahudi ölçeği tutuyor! Anti-Masonik Sergi’yi ziyaret edin, kendiniz görün* (ко ће претегнути? / нико! јер јеврејин држи равнотежу... / посетите / антимасонску изложбу / на ћете се уверити) yazısı yer almaktadır.

Resim 1. “Terazi” Propaganda Posteri²⁸

Anlambilimsel açıdan incelendiğinde, posterde teraziyi tutan kişinin Yahudi olduğunun kitlelere aktarıldığı görülmektedir. Bu aşamada posterdeki kişinin Yahudi olduğunu belirtmek için uzun, beyaz sakal, siyah elbise ve siyah takke metonimlerinden yararlanılmaktadır. Diğer yandan posterde yer alan yazılı kodlar da kişinin Yahudi olduğunu açıklamaktadır. Terazinin bir köşesinde bulunan ABD doları ABD’yi, İngiliz sterlini ise İngiltere’yi simgelemekte, diğer köşesinde bulunan insan görseli ise Stalin’i temsil etmektedir. Posterde terazinin içerisinde yer alan kişinin sol göğsünde kırmızı bir yıldızın olması, diğer yandan kıyafet, bıyık ve saç metonimleri, kişinin Stalin olduğuna vurgu yapmaktadır. Stalin de posterde Sovyetler Birliği’ni simgelemektedir. Yahudi’nin ABD doları, İngiliz sterlini ve Stalin’den büyük gösterilmesi ve onları teraziye koyması ile Yahudilerin Müttefik Devletleri üzerinde kontrol kurduğu mesajı verilmektedir. Hem ABD ve İngiltere’nin hem de Sovyetler Birliği’nin kontrolünün Yahudilerin elinde olduğu

28 USHMM, “Terazi Konulu Propaganda Posteri,” accessed December 23, 2019. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn542383>.

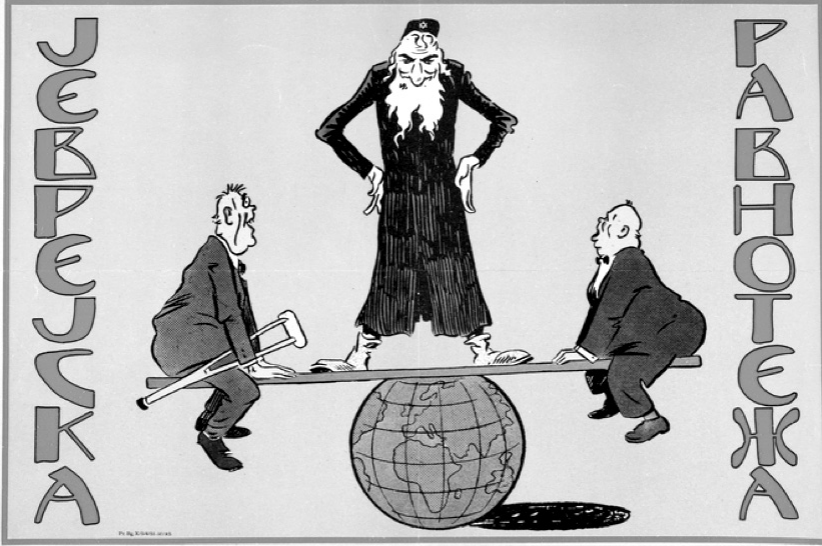
belirtilerek, her iki tarafın da başarıya ulaşamayacağı mesajı verilmektedir. Bu aşamada Yahudiler, poster üzerinden egemenlik metaforu olarak kullanılmaktadır. Posterde ABD, İngiltere veya Sovyetler Birliği'nin dünya hakimiyetini elde etmesinin aslında Yahudilerin dünya egemenliğini ele geçirmek olduğu algısı inşa edilmektedir.

Yahudilerin finansal konularda uzmanlaşmış olmaları,²⁹ onların dünya ekonomisini ellerinde bulundurduğuna ve istedikleri gibi yönettiklerine yönelik antisemitist mitin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Edimbilimsel boyutta analiz edildiğinde de posterde Yahudilerin büyük bir ekonomik ve beraberinde siyasi güç oldukları iddia edilmektedir. Posterde Yahudilerin dünyayı ele geçireceğine yönelik antisemitist mit üzerinden Müttefik Devletleri'ne karşı nefret söylemi oluşturulmaya çalışılmaktadır. Posterde Sırpların, Mihver Devletleri'ne karşı Müttefik Devletleri'ne destek vermeleri durumunda, savaşı kazanan tarafın Müttefik Devletleri değil Yahudilerin olacağı çıkarımı ortaya konulmaktadır. Bu yolla, Sırpların Müttefik Devletleri'ne verdikleri desteği önlemek, Mihver Devletleri'nin savaş çabalarına katkı sunmalarını sağlamak ve Yahudilere karşı girişilen tasfiye politikalarında Mihver Devletleri'ne destek vermelerini mümkün kılmak amaçlanmaktadır.

“Denge” Propaganda Posteri

“Denge” Posteri sözdizimsel açıdan incelendiğinde, posterde iki adamın dünya görselinin üzerinde tahterevalliye bindikleri görülmektedir. Tahterevalliye binen kişilerden biri ABD başkanı Franklin Delano Roosevelt, diğeri de İngiltere Başbakanı Winston Churchill'e benzetilmektedir. Tahterevallinin hemen ortasında da ellerini beline koymuş, siyah bir elbise içerisinde, başında siyah bir takke olan, uzun, beyaz sakallı bir adamın olduğu görülmektedir. Posterde *Yahudi Dengesi* (JEBPEJCKA / PABHOTEЖA) yazısı yer almaktadır.

29 Francesco D'Acunto, Marcel Prokopczuk ve Michael Weber, “Historical Antisemitism, Ethnic Specialization, and Financial Development,” *The Review of Economic Studies* 86, no. 3, (2019): 1170.

Resim 2. “Denge” Propaganda Posteri³⁰

Anlambilimsel boyutta analiz edildiğinde, posterde dünya görselinin üzerinde yer alan kişinin, uzun siyah elbise, siyah takke, bukleli saç, uzun, beyaz sakal metonimleri üzerinden Yahudi olduğu aktarılmaktadır. Ayrıca siyah takkede yer alan altıgen yıldız da adamın Yahudi olduğunu simgelemektedir. Tahterevallinin sol ve sağ tarafında resmedilen kişilerin ise görsel kodlar üzerinden Roosevelt ve Churchill olduğu mesajı verilmektedir. Özellikle posterin solunda yer alan kişinin elinde koltuk değneği metoniminin olması ile doğrudan Roosevelt’in bacağındaki engele vurgu yapılmaktadır. Posterde Roosevelt ABD’nin, Churchill de İngiltere’nin simgeleri olarak kullanılmaktadır. Yahudi’nin tahterevallinin ortasında olması da dünya egemenliğinin ABD veya İngiltere’den ziyade Yahudiler tarafından ele geçirilmeye çalışıldığı mesajını vermektedir. Bu süreçte ABD ve İngiltere’nin Yahudilerin kontrolünde olduğu onun çıkarlarına hizmet etmek için İkinci Dünya Savaşı’nda yer aldıkları algısı oluşturulmaktadır. Bu açıdan çalışma kapsamında incelenen ilk posterde olduğu gibi Yahudiler, egemenlik metaforu olarak posterde sunulmaktadır.

Antisemitizm, çeşitli kültürlerde yer alabilmektedir.³¹ Edimbilimsel açıdan incelendiğinde, posterde antisemitizmin Sırp kültürüne hakim

30 USHMM, “Denge Konulu Propaganda Posteri,” accessed January 10, 2020. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn542646>.

31 Shulamit Volkov, “Antisemitism as a Cultural Code: Reflections on the History and Historiography of Antisemitism in Imperial Germany,” in *European Political History 1870–1913*, ed. Thomas Mergel (The United Kingdom: Routledge, 2017), 243.

olması için çalışıldığı görülmektedir. Posterde İkinci Dünya Savaşı'nın temelinde Yahudilerin dünya egemenliğinin olduğu mesajının kitlelere verilmeye çalışıldığı ortaya çıkmaktadır. Savaş sırasında kullanılan Yahudilerin dünyayı ele geçirmeye çalıştığına yönelik mit, posterde doğrudan dünya görseli üzerinden kitlelere aktarılmaya çalışılmaktadır. Poster üzerinden Mihver Devletleri'nin savaşı kaybetmesi ve Müttefik Devletleri'nin galip gelmesi durumunda, Yahudilerin dünya egemenliği elde edebileceği mesajı verilmektedir. Bu açıdan Sırpların, Yahudilerin amaçlarına ulaşmasını engellemek için Müttefik Devletleri'ne karşı Mihver Devletleri'ne destek vermesi gerektiği aktarılmaktadır.

“Komintern” Propaganda Posterleri

“Komintern” Posterleri sözdizimsel boyutta analiz edildiğinde, posterde Stalin, Roosevelt ve Churchill'e benzetilen üç kişi arasında geçen bir diyaloga yer verilmektedir. Her üç kişinin de bir masanın başında etrafında ayakta durdukları yansıtılmaktadır. Masanın etrafındaki sandalyelerin üzerinde altıgen şeklinde yıldızların olduğu, masanın üzerinde de kırmızı yıldızların ve bir orak-çekiç görselinin olduğu görülmektedir. Diğer yandan masanın altında da on kişinin bulunduğu ve ellerinde üstünde altıgen yıldız ve orak-çekiç görselinin olduğu kağıtlar tuttukları yansıtılmaktadır. Posterde *İstediyim gibi yaptım, Komintern* görevden alındı* (ПОСТУПИО САМ ПО ВАШОЈ ЖЕЉИ КОМИНТЕРНА ЈЕ РАСПУШТЕНА) yazısı yer almaktadır. Posterdeki masanın altında bulunan kağıtların üzerinde de *Planlar Bolşevikleştirme İngiltere ve Amerika* (Планови Болшевизације Енглеске И Америке) yazısı bulunmaktadır.

* Komintern diğer adıyla Komünist Enternasyonal (Коммунистический интернационал), 1919 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi tarafından kurulan komünist bir örgüttür. Komintern, gerektiğinde silahlı kuvvetler kullanılarak Uluslararası Sovyetler Cumhuriyeti'nin kurulmasını savunan ve mücadele etme amacıyla olan bir yapılandır. ABD ve İngiltere, Komintern'i kendilerine tehdit olarak addetmiştir. Nitekim Komintern'in Batılı demokrasileri yıkarak yerine büyük bir sosyalist devlet kurmasından çekinilmiştir.

Resim 3. “Komintern” Propaganda Poster³²

Anlambilimsel açıdan incelendiğinde, posterde ayakta bulunan üç kişinin, görsel kodlar üzerinden sırasıyla Churchill, Roosevelt ve Stalin olarak resmedildiği görülmektedir. Stalin’in yanında bulunan masanın üzerindeki yıldız ve orak-çekiç görselleri Komünizm ideolojisini, masanın çevresinde yer alan sandalyedeki altıgen yıldızlar ise Yahudileri simgelemektedir. Masanın altında yer alan 10 kişinin ise Yahudi oldukları gerek görsel gerekse yazılı kodlar üzerinden ortaya konulmaktadır. Posterde bulunan *Komintern görevden alındı* sözünün Stalin tarafından Roosevelt ve Churchill’e söylenmesi, Stalin’in ABD ve İngiltere’nin müttefikliğini güçlendirmek amacıyla aldığı bir karar olarak aktarılmaktadır. Buna karşılık masanın altında Yahudilerin bulunması ve *Planlar Bolşevikleştirme İngiltere ve Amerika* sözlerine yer verilmesi ile Stalin’in Yahudilerin denetiminde Komintern’i görevden aldığı algısı oluşturulmaktadır. Bu yolla Sovyetler Birliği’nin,

32 USHMM, “Komintern Konulu Propaganda Poster,” accessed January 10, 2020. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn542386>.

Yahudilerin denetiminde bir ülke olduğu ve ABD ve İngiltere ile müttefik olmasının temelinde Yahudilerin olduğu mesajı verilmeye çalışılmaktadır. Yahudilerin Komünizm ideolojisi ile iç içe olduğu şeklindeki mitin posterde ön plana çıkarılmaya çalışıldığı görülmektedir. Diğer yandan poster üzerinden Stalin'in, Roosevelt ve Churchill'i masaya oturtmasıyla, Sovyetler Birliği'nin ABD ve İngiltere'yi Komünizm ideolojisine çekmeye çalıştığı algısı da oluşturulmaktadır. Bu süreçte Yahudiler komplo metaforu olarak posterde sunulmaktadır.

Komünizm ideolojisi ile Yahudilerin iç içe olduğuna yönelik görüşün³³ posterde etkili bir şekilde ortaya konulduğu görülmektedir. Edimbilimsel boyutta analiz edildiğinde, posterde çalışma kapsamında incelenen ilk iki posterde olduğu gibi Yahudilerin Müttefik Devletleri üzerinde egemenlik kurduğu mesajının verildiği görülmektedir. Buna karşılık posterde Komünizm ideolojisine de vurgu yapılmakta ve Komünizm ideolojisinin Yahudiler tarafından yönlendirildiği algısı oluşturulmaktadır. Bu yolla poster üzerinden ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin Mihver Devletleri'ne karşı birlik olmasının temelinde Yahudilerin rol aldığı aktarılmakta, Müttefik Devletleri'nin savaşı kazanması durumunda Yahudilerin dünya egemenliğini elde edebileceğine yönelik mesaj Sırlara verilmeye çalışılmaktadır. Bu aşamada Sırların, Yahudilerin dünya egemenliğinin önüne geçebilmek için Mihver Devletleri'ne destek olmaları ve Müttefik Devletleri'ne karşı mücadele içerisine girmeleri amaçlanmaktadır.

“Kukla” Propaganda Posteri

“Kukla” Posteri sözdizimsel açıdan incelendiğinde, posterde boynunda altıgen yıldız görselinin bulunduğu bir adamın bir sahnede, Stalin ve Churchill'e benzetilen iki kuklayı oynattığı görülmektedir. Posterde kuklayı oynatan kişinin arkasında ışıldamakta olan kurukafa görseline, sahnedeki perdelerin üzerinde de Siyonizm'i ve Yahudileri temsil eden işaretlere yer verilmektedir. Posterde yer alan perdenin üstünde *Bir Yahudi elinde ip tutuyor* (ЈЕВРЕЈИН ДРЖИ / КОНЦЕ У РУЦИ) altında ise *KİM VE NASIL? - Anti-Masonik Sergi cevap verecek ...* (ЧИЈЕ И КАКО? – ОДГОВОРИ БЕ ВАМ / АНТИМАСОНСКА ИЗЛОЖБА...) yazısı yer almaktadır.

33 Joseph Goebbels, *Gerçek Yüziyle Komünizm ve Teori ve Pratikte Bolşevizm*, Çev. Zehra Köroğlu (İstanbul: Bilge Karınca Yayınları, 2016), 31.

Resim 4. “Kukla” Propaganda Poster³⁴

Anlambilimsel boyutta analiz edildiğinde, posterde kuklaları kullanan kişinin, üzerinde bulunan altıgen yıldızdan ve posterde bulunan yazılı koddan Yahudi olduğu mesajı verilmektedir. Posterdeki Yahudi tüm Yahudilerin metonimi olarak ön plana çıkarılmaktadır. Yahudi'nin arkasında bulunan kurukafa ölümü simgelemekte, bu yolla Yahudi de korku metaforu olarak kitlelere sunulmaktadır. Posterde bulunan perdelerde Yahudileri simgeleyen işaretlerin bulunması, sahnenin Yahudilerin kontrolünde olduğu mesajını vermektedir. Sahnede bulunan iki kukla, görsel kodlar üzerinden Stalin ve Churchill'e benzetilmekte ve iplerinin doğrudan Yahudi'nin ellerinde olduğu yansıtılmaktadır. Posterdeki Stalin görseli Sovyetler Birliği'ni, Churchill görseli de İngiltere'yi temsil etmektedir. Böylece Sovyetler Birliği ve İngiltere'nin denetiminin Yahudilerin elinde olduğuna yönelik algı oluşturulmakta, bu algı üzerinden her iki devletin Mihver Devletleri ile savaşmasının temelinde Yahudilerin olduğu iddia edilmektedir.

34 USHMM, “Kukla Konulu Propaganda Poster,” accessed January 10, 2020. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn542389>.

Antisemitist eylemlerde, Yahudiler sert şekilde eleştirilmekte ve kitlelerin Yahudilere karşı nefret duymasına çalışılmaktadır.³⁵ Benzer şekilde edimbilimsel açıdan incelendiğinde, Müttefik Devletleri'nin Yahudilerin kontrolünde hareket ettikleri, Yahudilerin amacının da dünya egemenliğini elde etmek olduğuna yönelik mesaj verilmekte, bu yolla posterde Yahudilerin savaşın sorumlusu olduğuna yönelik antisemitist mit ön plana çıkarılmaya çalışılmaktadır. Diğer yandan Sırpların savaşta çekilen acılardan Yahudileri sorumlu tutmaları amaçlanmaktadır. Müttefik Devletleri'nin yönetiminde bulunan kişilerin temsil ettikleri halklar adına karar almadıkları, buna karşılık doğrudan Yahudilerin denetiminde hareket ettikleri algısı inşa edilmektedir. Posterde Sırpların, Yahudilerin denetiminde olduğu iddia edilen Müttefik Devletleri'ne destek vermesinin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.

“Yıldız” Propaganda Posterleri

“Yıldız” Posterleri sözdizimsel boyutta analiz edildiğinde, posterde uzun, beyaz sakallı, saçında bukile olan, üzerinde altıgen yıldız bulunan siyah takkeli bir adamın büyük bir altıgen yıldızın arkasında bulunduğu görülmektedir. Posterin fonu kırmızı renkte sunulmakta ve altıgen yıldızın altında yıkılmış ve yanmakta olan evlerin bulunduğu yansıtılmaktadır. Posterde yer alan altıgen yıldızın içerisinde de Stalin'e benzetilen bir adam, silindir şapkalarının üzerinde ABD ve İngiltere bayrakları bulunan iki adam ve küçük boyutlarda sunulan iki erkek görseline yer verildiği görülmektedir. Posterde Stalin'e benzetilen adamın, diğer dört kişiyi taşıdığı yansıtılmaktadır. Posterde bulunan altıgen şeklindeki yıldızın kenarlarında *Bu yıldız kölelik şeklinde / İngiliz ve Amerikan plütokrasisi, / kanlı Sovyet aristokrasisi, / ormandan antinasyonel göçmen demokrasisi ve kardeşlik sunulmaktadır* (ОВОЈ ЗВЕЗДИ РОПСКИ СЛУЖЕ / ЕНГЛЕСКА И АМЕРИЧКА ПЛУТОКРАТИЈА / КРВАВА СОВЈЕТСКА АРИСТОКРАТИЈА / ПРОТИВНАРОДНА ЕМИГРАНТСКА ДЕМОКРАТИЈА / И СВА ШУМСКА БРАТИЈА) yazısı yer almaktadır.

35 Eric Rentschler, *The Ministry of Illusion: Nazi Cinema and its Afterlife* (Harvard University Press, 1996), 153.

Milan Nedić İktidarında Sırp Toplumunda Düşman İnşası Propagandasına Yönelik Bir İnceleme

Resim 5. “Yıldız” Propaganda Poster³⁶

Anlambilimsel açıdan incelendiğinde, posterde uzun, beyaz sakal, bukleli saç, siyah takke ve takkenin üzerinde altıgen yıldız bulunan ve büyük altıgen yıldızın arkasında yer alan kişinin Yahudi olduğu mesajı verilmektedir. Posterde bulunan yıkılmış ve yanmakta olan ev görselleri, savaş sırasında yıkıma uğrayan yerleşim yerlerinin metonimi olarak ön plana çıkarılmaktadır. Altıgen yıldızın içerisinde bulunan üç büyük erkek görselinden görsel kodlar üzerinden Stalin’e benzetilen kişi Sovyetler Birliği’ni, ABD bayrağı taşıyan kişi ABD’yi ve İngiltere bayrağı taşıyan kişi de İngiltere’yi temsil etmektedir. Posterde yer alan iki küçük erkek görselinin de Müttefik Devletleri tarafından desteklenen işbirlikçiler olduğuna yönelik algı oluşturulmaktadır. Altıgen yıldızın içerisinde resmedilmelerinden dolayı Müttefik Devletleri’nin Yahudilerin denetiminde olduğuna yönelik mesaj verilmektedir. Posterde yer alan yazı kodlar üzerinden de Müttefik Devletleri’nin Yahudilerin çıkarlarını gerçekleştirmek için bir aracı haline geldiği iddia edilmektedir. Posterde yer alan yıkılmış ve yanmakta olan yerleşim yerlerinin de sorumlusu

36 USHMM, “Yıldız Konulu Propaganda Poster,” accessed January 10, 2020. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn542638>.

olarak Müttefik Devletleri ve dolayısıyla Yahudiler sunulmaktadır. Bu açıdan posterde Yahudiler tehlike metaforu olarak ön plana çıkarılmaktadır.

Edimbilimsel boyutta analiz edildiğinde, Yahudilerin denetiminde gösterilen Müttefik Devletleri, Sırplar için tehdit oluşturan devletler olarak sunulmaktadır. Sırpların, Müttefik Devletleri ile iş birliğine girmesi, Yahudiler ile iş birliğine girmesi anlamına geldiği şeklinde algı oluşturulmakta, bu nedenle Sırpların Müttefik Devletleri'ne destek vermesinin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Savaşta yıkımdan dolayı Müttefik Devletleri ve Yahudiler sorumlu tutulmakta, böylece Sırpların hem Müttefik Devletleri'ne hem de Yahudilere karşı olumsuz bir algı beslemeleri hedeflenmektedir. Antisemitist söylemler kullanılarak kitleleri etkilemek³⁷ ve istenilen yönde hareket etmelerini sağlamak amaçlanmaktadır. Posterdeki temel amacın da Sırpların, Müttefik Devletleri ve Yahudilere yönelik olumsuz yönde etkilenmesi ve onlara karşı harekete geçmelerinin sağlanması olduğu ortaya çıkmaktadır.

“Avrupa” Propaganda Posteri

“Avrupa” Posteri sözdizimsel açıdan incelendiğinde, posterde Avrupa haritası üzerinde Stalin'e benzetilen bir erkek ile üzerinde İngiliz bayrağı bulunan bir erkek görselinin el sıkıştığı görülmektedir. Avrupa haritasında Sovyetler Birliği ve İngiltere dışındaki topraklar gri renkte, Sovyetler Birliği ve İngiltere'nin toprakları ise turuncu renkte yansıtılmaktadır. Posterin merkezinde ise bukleli saçlı ve sakallı, başında siyah bir takke olan bir insan kafası resmedilmektedir. Posterinde üzerinde *Yahudi Komplosu* (JEBPEJCKA ЗАБЕРА) altında ise *Avrupa'ya karşı!* (ПРОТИВ ЕВРОПЕ!) yazıları yer almaktadır.

37 Jeffrey Herf, “The “Jewish war”: Goebbels and the Antisemitic Campaigns of the Nazi Propaganda Ministry,” *Holocaust and Genocide Studies* 19, no. 1 (2005): 58.

Resim 6. “Avrupa” Propaganda Posteri³⁸

Anlambilimsel boyutta analiz edildiğinde, posterde üzerinde İngiliz bayrağı bulunan ve haritada İngiltere'nin bulunduğu yerde yer alan erkek görseli İngiltere'yi, görsel kodlar üzerinden Stalin'e benzetilen ve haritada Sovyetler Birliği'nin toprakları üzerinde yer alan erkek görseli de Sovyetler Birliği'ni temsil etmektedir. Posterin üstünde yer alan bukleli saçlı ve sakallı, başında siyah bir takke bulunan erkek kafası ise Yahudileri simgelemektedir. Posterde, İkinci Dünya Savaşı sırasında Mihver Devletleri'nin denetiminde bulunan toprakların gri ile gösterilmesiyle bu toprakların dost ve güvenilir yerler olduğuna yönelik Sırlar nezdinde algı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Buna karşılık İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin topraklarının turuncu olarak sunulması ve Yahudi görselinin altında Sovyetler Birliği ve İngiltere'yi simgeleyen kişilerin el sıkışması ile Sovyetler Birliği ve İngiltere Sırlara düşman olarak sunulmaktadır. Posterde Sovyetler Birliği ve İngiltere arasında oluşan ittifakın Yahudiler tarafından gerçekleştiği ve yazılı kodlardan bu ittifakın temelini Avrupa'ya karşı komplo üzerine oluşturulduğu iddia edilmektedir. Diğer bir deyişle Sovyetler Birliği ve İngiltere'nin

38 USHMM, “Avrupa Konulu Propaganda Posteri,” accessed March 12, 2020. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn542644>.

ittifakının temelinde tehdit olarak sunulan Yahudilerin planlarının yattığı kitlelere aktarılmaktadır.

Antisemitizm, gruplar arası nefretin en eski ve en derin köklerinden birini oluşturmaktadır. Yahudilere karşı önyargı, sadakatsizlik şüpheleri ve diğer faktörleri birleştiren birçok yönü bulunmaktadır. Antisemitizm'in kalıcı bir toplumsal yanı olsa da değişmez olduğu anlamına gelmemektedir. Antisemitik inançlar zamanla değişebilmekte, önyargılı tutumların ve Yahudi karşıtı davranışların seviyesi azalabilmektedir.³⁹ Edimbilimsel açıdan incelendiğinde ise posterde antisemitizmin mümkün olduğunca Sırp kültüründe güçlenmesi için çalışıldığı görülmektedir. Posterde Sovyetler Birliği ve İngiltere'nin Yahudilerin güdümünde hareket ettiği algısı üzerinden Sırplar nezdinde hem Yahudilere hem de Sovyetler Birliği ve İngiltere'ye karşı düşmanca bir tavrın oluşması amaçlanmaktadır. Oluşan düşmanca tavır üzerinden Sırpların, Mihver Devletleri'nin Müttefik Devletleri'ne karşı mücadelesine destek vermeleri istenmektedir.

Sonuç

104

Çalışmada incelenen propaganda posterlerinde, doğrudan antisemitist söylemler üzerinden Yahudilere ve Müttefik Devletleri'ne karşı nefret söylemine yönelindiği görülmektedir. Nefret söylemi çerçevesinde Yahudilerin dünya ekonomisini ellerinde bulundurduğu, dünyayı ele geçirme planları olduğu ve kendi çıkarları için Müttefik Devletleri'ni kullandığı şeklinde Sırplara antisemitist mesajlar verilmektedir. Diğer yandan posterler üzerinden İkinci Dünya Savaşı'nın sorumluları olarak Yahudiler gösterilmekte ve savaş nedeniyle meydana gelen yıkım ve acıların Yahudiler nedeniyle olduğu iddia edilmektedir. Posterlerde Yahudilere yönelik inşa edilen nefret söyleminin doğrudan Müttefik Devletleri'ne yansıtılmasına çalışıldığı görülmektedir. Bu süreçte Müttefik Devletleri'nin Yahudilerin denetimi altında hareket ettiklerine ve Yahudilerin çıkarlarına hizmet etmek için savaştıklarına yönelik algı oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Posterlerde Yahudiler, altıgen yıldız simgesi ile sunulurken, diğer yandan siyah elbise, siyah, bukleli saçlar, uzun ve beyaz sakal metonimileri üzerinden de temsil edilmektedir. Posterdeki görsel kodlar üzerinden

39 W. Tom Smith ve Benjamin Schapiro, "Antisemitism in Contemporary America," in *American Jewish Year Book 2018*, ed. Arnold Dashefsky, Ira M. Sheskin (Germany: Springer, 2019), 113.

genel olarak Yahudiler, tehlikeli ve korkutucu olarak Sırlara yansıtılmaktadır. Müttefik Devletleri ise genel olarak devlet liderleri üzerinden temsil edilmekte ve mizahi öğeler üzerinden kitlelere aktarılmaktadır. Posterlerde, Yahudiler ve Müttefik Devletleri iç içe sunulmakta ve Müttefik Devletleri tarafından gerçekleştirilen eylemlerin Yahudiler tarafından planlandığı iddia edilmektedir. Bu süreçte sözde ABD ve İngiltere'nin ekonomilerinin Yahudilerin kontrolünde olduğu aktarılmakta ve her iki devletin yönetiminin de bağımsız karar almaktan uzak olduğu ve Yahudilerin çıkarlarına hizmet ettiği vurgulanmaktadır. Benzer şekilde Sovyetler Birliği'ne hakim olan Komünizm ideolojisinin Yahudilerin çıkarlarına hizmet ettiğine yönelik algı oluşturulmakta, bu yolla Sırp kültüründe hem Müttefik Devletleri hem de Komünizm ideolojisi düşman olgusu olarak ön plana çıkarılmaktadır.

Nedić hükümeti, Almanya'nın işgali altında kurulan ve Alman askeri yönetiminin denetiminde bulunan bir örgütlenmeyi meydana getirmektedir. Bu süreçte sergide var olan söylemlerin doğrudan Mihver Devletleri'nin çıkarlarına hizmet etmesi beklenmektedir. Özellikle posterlerde var olan antisemitist söylemler doğrudan Almanya'da iktidarda bulunan Nazilerin antisemitist söylemleri ile benzeşmektedir. Bu açıdan Nedić hükümetinin; Mihver Devletleri ile ilişkilerini sıcak tutmak amacıyla sergiye destek verdiği söylenebilmektedir. Genel olarak sergideki posterler ele alındığında ise serginin doğrudan Mihver Devletleri'nin çıkarlarına hizmet ettiği görülmektedir. Posterlerde antisemitist söylemlere yer verilerek, Sırbistan'da Sırp halkından destek alınarak Yahudilerin izolasyonunun kolaylaştırılması amaçlanmaktadır. Yahudilerin savaşın sorumlusu oldukları ve Müttefik Devletleri'nin Yahudilerin çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri iddia edilerek, Sırların nezdinde Yugoslavya'nın Mihver Devletleri tarafından işgal edilmesinin ve İkinci Dünya Savaşı'nda Müttefik Devletleri'ne karşı mücadele edilmesinin meşrulaştırılmasına çalışılmaktadır. Diğer yandan Komünizm ideolojisi ile Yahudilerin iç içe sunulması ile Sırbistan'da Komünizm ideolojisinin etkili olmasını engellemeye ve Sırların Sovyetler Birliği'nin desteğindeki Mihver Devletleri'ne karşı savaşan partizan birliklere katılmasının önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Sergide incelenen posterler özelinde Mihver Devletleri'ne yer verilmemesi dikkat çeken bir ayrıntıyı oluşturmaktadır. Posterlerde Almanya, İtalya ve diğer Mihver Devletleri'nin Yahudiler ve Müttefik Devletleri ile mücadele ederken sunulmaması ile nefret söylemine yönelerek Yahudileri ve Müttefik Devletleri'ni düşman olarak Sırp kültüründe inşa etmenin posterlerdeki temel amaç olduğu ortaya çıkmaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgular, İkinci Dünya Savaşı sırasında Nedić hükümetinde Büyük Masonluk Karşıtı Sergi üzerinden inşa edilen düşman algılarını ortaya çıkarması bakımından önem taşımaktadır. Buna karşılıklı çalışmanın yalnızca 6 propaganda içerikli poster üzerinden incelenmesi ve incelenen posterlerden elde edilen bulgular yoluyla genellemelerin yapılması çalışmanın temel sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu açıdan -ulaşılabilirdiği taktirde- gelecek çalışmaların sergide kullanılan farklı materyaller üzerinden Sırp kültüründe düşman inşasını, mevcut çalışmada elde edilen bulgular ile karşılaştırmalı olarak incelenmesi, konunun daha kapsamlı olarak ele alınmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Albahari, Biljana. "A Review of Jewish Periodicals in Serbia from 1888 to World War II." *Čitalište* 15, no. 28 (2016): 85-108.
- Aleksić, Dragan. "The Sale of Confiscated Jewish Immovable Property in Serbia During World War II for Financing War Damages to Germans," *LIMESplus*, no. 2 (2015): 21-38.
- Antic, Ana. "Therapeutic Fascism: re-educating Communists in Nazi-occupied Serbia, 1942–44." *History of psychiatry* 25, no. 1 (2014): 35-56.
- Browning, R. Christopher. "Wehrmacht Reprisal Policy and the Mass Murder of Jews in Serbia." *Militaergeschichtliche Zeitschrift*, no. 1 (1983): 31-47.
- Byford, Jovan. "Christian Right-Wing Organisations and the Spreading of Anti-Semitic Prejudice in post-Milošević Serbia: The Case of the Dignity Patriotic Movement." *East European Jewish Affairs* 32, no. 2 (2002): 43-60.
- Byford, Jovan. "When I say "The Holocaust," I mean "Jasenovac" Remembrance of the Holocaust in Contemporary Serbia." *East European Jewish Affairs* 37, no. 1 (2007): 51-74.
- Byford, Jovan. "The Collaborationist Administration and the Treatment of the Jews in Nazi-Occupied Serbia" in *Serbia and the Serbs in World War Two*, edited by Sabrina P. Ramet and Ola Listhaug, 109-127. London: Palgrave Macmillan, 2011.
- Čvorović, Jelena and Nikolić, Kosta. "Differential Reproductive Success among the Serbian Jews," *Mankind Quarterly* 55, no. 4 (2015): 297-324.
- D'Acunto, Francesco, Prokopczuk, Marcel and Weber, Michael. "Historical Antisemitism, Ethnic Specialization, and Financial Development." *The Review of Economic Studies* 86, no. 3, (2019): 1170-1206.
- Goebbels, Joseph. *Gerçek Yüzüyle Komünizm ve Teori ve Pratikte Bolşevizm*, Çev. Zehra Köroğlu. İstanbul: Bilge Karınca Yayınları, 2016.

Herf, Jeffrey. "The 'Jewish war': Goebbels and the Antisemitic Campaigns of the Nazi Propaganda Ministry." *Holocaust and Genocide Studies* 19, no. 1 (2005): 51-80

Kovačević-Ristanović, Ružica. "Lela Mevorah: A Professional Jewish Woman's Contribution to the Practice of Medicine in Serbia in the Aftermath of the Holocaust." *Serbian Studies: Journal of the North American Society for Serbian Studies* 25, no. 2 (2011): 199-211.

Lacic, Branko and Dajc, Haris. "The Holocaust and Restitution in Serbia: Confiscation of Jewish Property in Serbia." *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review* 41, no. 3 (2018): 607-616.

Lynn, Richard and Cvorovic, Jelena. "The Intelligence of Ashkenazi and Sephardi Jews in Serbia." *Mankind Quarterly* 55, no. 4 (2015): 352-359.

MacDonald, B. David. "Globalizing the Holocaust: A Jewish "Useable Past" in Serbian Nationalism." *PORTAL Journal of Multidisciplinary International Studies* 2, no. 2 (2005): 1-31.

Melzer, Ralf. "In the Eye of a Hurricane: German Freemasonry in the Weimar Republic and the Third Reich." *Totalitarian Movements and Political Religions* 4, no. 2 (2003): 113-132.

Murphey, Rhoads. "Jewish Contributions to Ottoman Medicine (1450-1800)." *In Jews, Turks, Ottomans: A Shared History Fifteenth Through the Twentieth Century* edited by Avigdor Levy, 61-74. The United States of America: Syracuse University Press, 2002.

Obradović, Marija and Novaković, Nada. "Milan Nedic's Quisling Regime and Forced Labor in Serbia from 1941 to 1944." *E-Journal of International and Comparative Labour Studies* 8, no. 3 (2019): 91.

Prusin, Alexander. *Serbia Under the Swastika: A World War II Occupation*. The United States: University of Illinois Press, 2017.

Ramet, P. Sabrina. *Serbia and the Serbs in World War Two*. Germany: Springer, 2011.

- Ramet, P. Sabrina and Lazić, Sladjana. "The collaborationist regime of Milan Nedić." *In Serbia and the Serbs in World War Two* edited by Sabrina P. Ramet, Ola Listhaug, 17-43. London: Palgrave Macmillan, 2011.
- Rentschler, Eric. *The Ministry of Illusion: Nazi Cinema and its Afterlife*, Harvard University Press, 1996.
- Rifat, Mehmet. *Açıklamalı Göstergibilim Sözlüğü: Kavramlar, Yöntemler, Kuramcılar, Okullar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- Ristović, Milan. "Yugoslav Jews Fleeing the Holocaust, 1941–1945." *In Remembering for the Future* edited by John K. Roth, Elisabeth Maxwell, Margot Levy, Wendy Whitworth, 512-526. London: Palgrave Macmillan, 2001.
- Ristović, Milan. "Rural 'anti-utopia' in the Ideology of Serbian Collaborationists in the Second World War." *European Review of History—Revue européenne d'histoire* 15, no. 2 (2008): 179-192.
- Ristović, Milan. *Jews in Serbia During World War Two: Between 'The Final Solution to the Jewish Question' and 'The Righteous Among Nations'*, 260-285. Serbia. Righteous Among Nations, 2010.
- Ristović, Milan. "Jews in Serbia in the Nineteenth and Twentieth Centuries." *Journal of Modern European History* 16, no. 1 (2018): 16-22.
- Shelach, Menachem. "Sajmište-an Extermination Camp in Serbia." *Holocaust and Genocide Studies* 2, no. 2 (1987): 243-260.
- Smith, W. Tom and Schapiro, Benjamin. "Antisemitism in Contemporary America." *In American Jewish Year Book 2018* edited by Arnold Dashefsky, Ira M. Sheskin, 113-161. Germany: Springer, 2019.
- Todosijević, Sanja Petrović. "Holocaust With (out) Bullets: The Public and Property of the Jewish People from Šabac and the Kladovo Transport 1941–1944." *AM Časopis za studije umetnosti i medija*, no. 13 (2017): 5-15.

- USHMM. “Terazi Konulu Propaganda Posterı.” Accessed December 23, 2019. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn542383>.
- USHMM. “Denge Konulu Propaganda Posterı.” Accessed January 10, 2020. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn542646>.
- USHMM. “Komintern Konulu Propaganda Posterı.” Accessed January 10, 2020. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn542386>.
- USHMM. “Kukla Konulu Propaganda Posterı.” Accessed January 10, 2020. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn542389>.
- USHMM. “Yıldız Konulu Propaganda Posterı.” Accessed January 10, 2020. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn542638>.
- USHMM. “Avrupa Konulu Propaganda Posterı.” Accessed March 12, 2020. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn542644>.
- Volkov, Shulamit. “Antisemitism as a Cultural Code: Reflections on the History and Historiography of Antisemitism in Imperial Germany.” *In European Political History 1870–1913* edited by Thomas Mergel, 243-264. The United Kingdom: Routledge, 2017.